

SAHANKII RICHARD BURTON EE AFRIKADA BARI

Richard Francis Burton

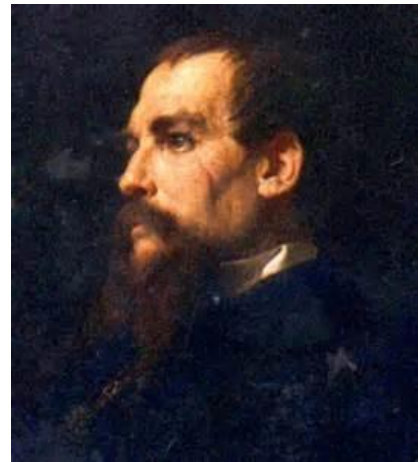
Tarjumo & Tifaftir Boodhari Warsame

Desember 13, 2015

Hordhac

Akristeyaasha sharfanoow, waxa hortiinna yaal ee aan idin la wadaagayaa waa iskudayga tarjumid buug caan ah oo qoraa caan ahi ka qoray socdaal sahan ahaa oo uu sannadkii 1854tii ku maray inta u dhexaysa Berbera ilaa Harar, isaga oo waagaa xagga Badda Cas (Cadan) uga soo tallaabay carriga Soomaaliyeed. Waa buugga magaciisu aanu idin ku cusbayn ee la yiraahdo [*The First Footsteps in East Afrikca*](#) ee uu qoray Sir Richard Farnceis Burton.

Faa'iidada iyo danta noogu jirta tarjumashada qoraallada dunida kale ka soo baxa ee waxtarka leh intii la doono ayaa la isku adkayn karaa oo la is fari karaa, si ay noogu soo baxaan tarjumeyaal xirfad iyo xeelad wacan leh oo noo soo roga waxa aan la tirin karin ee cilmi nooc walba leh dunidu tarjumid ku kala rogato, waligeedna ku kala rogan jirtay af walba oo far la qoro leh. Taa waxaa dhiirigelin kara oo gacan xoog leh ka geysan kara in la helo tarjumeyaal ay ka go'antahay oo si heer sarraaysa u yaqaan afkooda iyo ugu yaraan hal af oo kale iyo dad akhrisku dhaqan u noqdo oo doona in ay afkooda ku akhriyaan qoaraallada kala duwan ee dadyawga kale.

Hadda ba, tani waa mid ka mid ah shirrabyo dhawr ah, kuwo soo baxay iyo kuwo laaban, oo aan isku dayayo in aan dadkayga ku la wadaago miraha hibo aan is biday se ku kobci karta kaliya in aanan la yuururin ee dibadda ugu soo saaro dadkayga oo ay waagan la joogo si wayn u anfacayso. Wax badan ayaan ka bartay intii aan ku dhex jiray tarjumadan, in aan sidii ugu wacnayd oo garsoor ku dheehanyahay u haleelayna waa ku rajo waynahay, se loo joogee wixii falcelis ah ee ka soo laabta oo iyada ruuxeedu waxbarasho dheeraad ah iyo kabiid qiime iigu fadhida noqon doonta. Wixii ilduuf iyo aqoon la'aan ku leexdaa waa xaggayga iyo xilqaadkayga, ifintooduna waa xaggiina iyo karaankiinna. Hadda na, ku soo dhawaada taxanaha tarjuman; *Sahankii Richard Burton ee Afrikada Bari*.

Mahadsanidin in badan.

Cutubka I KA SOO AMBABIXII CADAN

Shaki iiga ma jiro in ay jiraan dad badan oo iska indhatira dhabta Bariga Afrika, meel in yar uun oo 300 oo mayl ah Cadan u jirta, in ay ku taal magaalo u dhiganta Timbuktuda¹ baas ee Galbeedka Fog lagu sheego. Dalmarradii Xabashida maray, sida; Salt² iyo Stuart³, Krapf⁴ iyo Isenberg⁵, Barker⁶ iyo Rochet⁷ – haba sheegin iyaga kuwii kale oo badnaa e sii maqmaqiinaa ee fidinayay Diinnta Kootaliga Roomaanka. Dhammantood way isku dayeen in ay Harar mar uun gaaraan, iskudaygoodii se waxba ka ma suuroobin.

Harar amiirkeeda karaahiyada ah iyo dadkeeda cawaanta ahiba geeri ayay ugu gooddiyaan Gaalkii soo dhaafa darbiyadooda⁸. Merlin⁹ Neegar ah ayaa la yiri waxa uu ka faaliyay jab iyo halaag marka ugu horreysa ee Faranji carrigan cag soo dhigo¹⁰. Ajanabiga kuwa loogu necebyahay loogu na cadaawad badanyahay waa Ingiriiska. Harar waxa ay saldhig u ahayd addoonsiga dadka iyo ka ganacsigiisaba¹¹, abeesalugalayda duqowdayna si fiican ayay u taaqaan waxa ay ka filato la kulanka gacanta adag ee Wali George¹². Sidaa ayay dalmarayaashii suudhahka madmadow iyo dharka haragga dhogorta leh ee qaaliga ah ku soo labbistay ku qanceen in aan magaaladaas la geli karin. Reer Yurub iyagu hadda waaba iska daayeen in ay u holladaan Harar.

Haddaba, waxaa sharaf wayn ii ah, gacaliye L[umsdenoow]¹³, in aan adeegsado darajada magacayga Xaaji¹⁴ ah, si aan magaaladaa u galo, amiirkeeda u booqdo, aniga oo bed qabana soo noqdo, ka dib marka aan jebiyo burjiga adag ee meeshaa la geli waayay ilaalada ka haya. Maalinta ugu habboon sannadka Islaamka in la socdaalo, shaki la'aan, waa 6da Bisha Safar, taa oo Nabigu [nnk] sheegay in ay tahay maalintii Islaamku soo ifbaxay. Annagunana xataa

¹ Magaalo taariikh dheer leh oo waayo hore saldhig u ahayd ganacsiga iyo waxbarashada Islaamka Afrika. Dalka Maali ee Afrikada Galbeed ayay ku taal. – *Tarjume*

² Henry Salt. –*Tarjume*

³ John Stuart. –*Tarjume*

⁴ John Ludwig Krapf. –*Tarjume*

⁵ Karl Wilhelm (Charles William) Isenberg. –*Tarjume*

⁶ W.C. Barker (leutenant). –*Tarjume*

⁷ Rochet d'Hericourt. –*Tarjume*

⁸ Harar waxa ay lahaan jirtay walina ku sii dambeeya gidaarro (darbiyo) difaac ahaan ugu wareegsan oo irdo la ilaaliyo oo dhawr ah laga galo. – *Tarjume*

⁹ Faaliye caan ahaa oo lagu sheego sheekooyinkii hore ee carri Ingriis iyo agagaarkiisa. Boqorkii Arthur la oran jiray ayuu la taliye u ahaa. – *Tarjume*

¹⁰ Lafdhan Cruttenden wuxuu yiri, ”dadka reer Harar waxa ay caado ahaan rumeysanyihiin in barwaaqada magaaladoodu ay ku tiirsantahay laga cesho socotada aan Muslimka ahayn oo dhan, Kiristaanka oo dhanna si gooni ah ayaa looga hor joogsadaa.”

Xayiraadahan gurracani waa kuwo lagu yaqaan madaxda Afrika oo xilliyada dagaalka, abaarta ama cudurrada la is qaadsiiyaa ay jiraan baqdin ciraanaysi darteed martida irdaha ka xidha. – *Burton*

¹² Wali George (kii abeesalugalayda wanjalay) waa sheeko diineed Nasraani ah; halkan wuxa uu uga jeedaa sarbeeb ah in kuwa addoonsiga iyo ka ganacsigiisa faraha kula jiraa ayan moogayn in Ingiriisku faraha saarayo haddii ay is helaan. – *Tarjume*

¹³ J.G. Lumsden [James Grant Lumsden]. – *Burton*

¹⁴ Sida loo badinayo, waxa uu adeegsan jiray oo uu meelo kalena ku maray magaca ”Xaaji Cabdalla”, isaga oo iska dhigaya wadaad Carbeed oo socoto ah. – *Tarjume*

iyada oo Cadan la joogo ayaannu haleeli weynay xilligaa ayaanka leh. Daahdaaheenna iyo mixnadaheennu waxay hordhac ku bannaan u ahaayeen safarkayaga aannu ku sii dhex mari doonno “Itoobiyaanka Lama-canaantaanka ah” ee qof Jove¹⁵ Agoosto jooga ah mooyee nin kale aanu inta la soo qadeeyo nabad kaga iman¹⁶.

Maalin Axad ah, 29^{kii} Oktoobar 1854, ayaa lagu dhawaaqay in saadkeennii noo dhanyahay. Saaxiibkay Steinhauser dacaskii barakaynta ayuu iga soo daba tuuray [duuu na faray]. Abbaarihii 10 saac oo galabnimo ayaannu ka furannay Bandar Macalla, oo go’ennii inta jafjafannay ka soo shiraacannay dekedda. Markii aannu soo gaarnay doonnida ilaalada ah ayaannu rukhsaddeennii tusnay, intii aannan badweynta shishe u bakhoolin. Waxaannu ku celcelinnay in aan Faatixada u marno Sheekh Maajid, ninkii hindisay jiheeyaha badmaaxda haga. Aaskii ayaa noo madoobaaday annaga oo cayaar ku tumanayna maayad cad oo is labarogaysa dusheed. Taas oo hirarkeeda mucjisada ah, si ay ahaataba, la moodo qayladhaantii farxad gelin jirtay dareenka badmaaxyadii Carbeed ee hore¹⁷.

Mar uun ayaa si lamafileaan ah weheliyeyaashaydii ilbaxnimo oo dhan ka sidbatay, sidii maro la iska muldhiyay oo kale. Markii Cadan la joogay niman xiirtay oo duubab Carbeed xiran ayay ahaayeen. Hadda se dharkoodii oo dhan waa tuumiyeen, marka laga reebo qayd yar. War yaanan kugu daaline, waxay isu muujiyeen sidii Marooko madow¹⁸. Maxammad waxa uu afka ka buuxsaday Tubaako Surat qalafsan iyo magaad. Magaadku waxa uu ka dhiganyahay sidii basbaaska uu askariga Hindiga ahi caraqa¹⁹ ku darsado oo tubaakada ayuu jilciyaa si ‘gawsku u qabto’. Guuleed madaxa ayuu bannaystay, xubin Afrika marka la joogo aan loogu ba talagelin in maro la saaro, wuxuuna ku subkaday xayr qadhmuun oo bari idaad laga shiilay. Ismaaciil oo ah madaxa ama naakhuudaha ‘foyst’igayaga²⁰ *Sahalaha* wuxa uu bilaabay in uu beeb laga sameeyay tagoogo ari tubaako ku shito oo uu qaac afka ka sii daayo.

Shaqaalahayaga oo ka kooban 71 rag yar iyo wayn isugu jira, markii habeenkii dumay waxa aannu karsannay cambuulo haruur Jowaari²¹ ah oo ku iidaamannay xayr, waa oomati aanan kula jeclaadeen e. Cambuuladii waxaa loo cunay si foolxumadeeda Kaafirradu ay darajo

¹⁵ Jove ama Jaega waa qabiil dagaalyahanno ahaa oo Maraykanka asalkaa ah. Ilaa qarnigii 19^{aad} xeebta Gobolka Florida ayay degaan u lahaayeen. Waxaa kale oo Jove lagu magacaabaa Jupiter oo asal ahaan ahaa magaca mid ka mid ah sanamyadii Giriiggii hore caabudi jireen dabadeedna loo bixiyay mid ka mid ah meerayaasha falagga sare. Far yar oo qabiilka aannu soo xusnay degi jireen ayaa Jupiter Inlet iyana la yiraahdaa. – *Tarjume*

¹⁶ Xeerka Xabashida ee martida la xabbiso wuxuu u muuqdaa mid la Kiristaameeyay oo lagu beddelay xeerkii horee Itoobiyaanka ee martida la sadqayn jiray. Pedro Covilhaõ, ergaygii ugu horreeyay ee Boortaqiiska (1499), halkaa ayuu xabsi noloshiisii ku idlaystay oo ku dhintay. – *Burton*

¹⁷ Akhristaha raba in uu ogaado wuxa uu ka dhex heli karaa qoraalka Herodotus kii Carbeed [kan kale ee magaca asalka lahaa waa taariikhyahankii Giriiggii hore], “Meadows of Gold and Mines of Gem [Muruj al-dahab wa Macaadin al-Jawaahir]” ee uu Al-Masquudi [Abuu Xasan Cali ibn Xuseen Al-Masquudi] qoray. Waa sheekada yaabka leh ee ku saabsan hirarka teedsan iyo maayadaha heesaya ee Berbera iyo Jofuni (Raas Gaardafuy, [D]hulkii [U]dugga ee la yaqiin). – *Burton*

¹⁸ Harag magad madow wanaagsan leh oo carriga Marooko (Magrib) lagu farsameeyo. Kobo iyo suuman wanwanaagsan ayaa laga soo saaraa. Halkan waxa uu ula jeedaa sarbeeb ka dhigan midabka qofka ee dugulka madow ah. – *Tarjume*

¹⁹ Khamriguri Aasiya laga cabbo. Waxaa laga sameeyaa miro, badar, ama khasab sonkoreed la khamiiriya. – *Tarjume*

²⁰ “Foyst” iyo “buss” waa magacyadii ay dalmareennaadii hore u yiqiinneed doomaha nusdheegga ah ee badahaa. – *Burton*

²¹ Holcus Sorghum, badarka badanaa laga cuno Afrika iyo Carabiya. Soomaalidu waxa ay ku magacowdaa Haruur, dadka reer Yamaneedna Dhacaam ayay u yaqaannaan. – *Burton*

dheeryihiin, marka aad u fiirsato raqidda, ruqruqaansiga, bushimo leefleefka, fara dhuuqa iyo ugu dambayn anqawiyada oo faratir laga dhigtay.

Dabadeed neecawda debeecsan ee bari ayaannu nuugnay. Halkaa ayaannu iyada oo qararkii baas ee Cadan Yarey ay wali muuqdaan darmaheennii dheegga sare ku fidsannay isuna diyaarinnay in aannu dayaxa hoostiisa seexanno.

Si ka staba ha ahaatee, si ayan warba u hayn ayay weheliyeyaashaydii dareemeen raynrayn iyo farxad dib ugu noqoshada deegaankoodii dabiiciga ahaa. Nin walba naynaas ayuu leeyahay, geed adayg iyo kaftan aan naxariis lahayna waa loogu dawgalay masaakiintaan; mid gaaban iyo mid dheer, mid buuran iyo mid caato ah intaba. Mid ayaa hees dagaal isla kala bixiyay, mid kale hees jacayl ah ayuu ku dhuftay, mid kalana hees- badeed ayuu ku luuqeeyay. Mid kale oo afraad, igaar Ciise ah, oo wajigiisa dhagari ka muuqato, sida tolkiiba lagu yaqaan, ayaa inta roobka noo oddoroday heesta xilliroobaadkana noo qaaday.

Maansooyinkaas qooshan dhammaantood maaweelo wacan ayay ahaayeen, laakiin se middoodna si toos ah af Ingiriis loogu ma tarjumi karo iyaga oo aan nuxurkoodu qaar lumin ama aanay murtidooda wax iska dhimin, taas oo macnahooda baddali karta. Afgobaadsi walba waxaa weheliya qosol dhagac ah oo aan gowsna kugu harayn, gacmahaadis iyo sacab. Waxay dhaar ku mareen in cawo tan ka murti iyo maad badani ayan hore u soo marin, waxayna iiga garaabeen sida aan uga qatanahay qosolka iyo maadda iyo sida aanan awood ugu lahayn fahanka iyo ka qayb galka. Dhab ahaan ma aha xarfaanta reer Yurub oo kaliya kuwa ku dhex luma markii ay soo dhex galaan cawaan miiran, sida laga sheegay akhyaar kale oo dalmarro ahaa.

Hadda ayaan ku kala bari doonaa weheliyeyaashayda: maammuluhu waa Maxammad Maxamuud oo badanaa loogu yeero Xammaali. Waa saajin ciidanka booliska Cadan ka tirsan. Waxaa is kaaya baray laba xiddigle Dansey oo ah sarkaal, nasiib darro, aan jago siyaasadeed looga magacaabin Cadan. Xammaali waa qoordibile madax kuusan oo habacsan. Midabkiisu waa khad madow, jirkiisuna waa is le'egyahay oo labacsanyahay. Waa laba tilmaamood oo dhif ku ah tolkiis. Waxay ku masleeyaan Baaniyaal. Da'aad u yar ayuu ku agoomoobay, sida uu sheegayna markii caanihii xooluhu soo kareen ayuu qabiiladiisii Habar Garxajis [Isaaq] ka fakaday. Dabadeed wuxuu noqday kuuli addoonta la shaqeeya oo ka dul shaqaysta markab-uumi dagaal oo Hindiya leedahay. Markii uu u dallacay horjoogaha shaqaalaha ayuu dalmarrada u noqday adeege iyo tarjumaan, dhulal badan oo ay Masar iyo Kalkata²² ka mid yihiinnna waa uu u socdaalay. Ugu dambayntiina wuxuu ku xasilay shaqada booliis *Faranji*. Wax ma akhriyo waxna ma qoro, waxaa se ku duugan waaya'aragnimo shan iyo toban ilaa labaatan sano oo qardajeex ah u dhiganta. Khudbad dheer ayuu jeedin karaa. In kasta oo uusan salaad badan tukan se waa jilaa wanaagsan oo kaga qosliya daawatadiisa dhaajinta iyo jilidda xafad Hindi, ciyaar Masaari, Carab iyo dareen xoogganaantooda hadalka, faraxumada Beershiya, indhadaygga Yurub, iyo islawaynida Turki.

Halabuur qaro wayn iyo dabamaryayn joogto ah oo uu ku soo bartay dalmarnimadiisii wuxuu ku mutaysan karaa in lagu magacaabo nin cilmi degay, laakiin meesha Soomaali u nugushahay darteed, wixii maskaxdiisa ku soo dhaca ma ceshado. Dadkani waxba ma qarsan

²² Magaalo taariikh dheer leh oo Hindiya ku taal. – *Tarjume*

karaan. Isha cad, sunniyaha urursan, sanko baloosha ah iyo bushimo gariirkooda ayaa fashila waxa uurkooda ku jira.

Adeegaha labaad ee aan doonayo in aan hortaada keenaa waa Guuleed, nin kale oo isaguna booliiska Cadmeed ka tirsan. Waa nin dhallinyaro ah oo reer wanaagsan ka soo jeeda. Wuxuu ka dhasahy Ismaaciil Carre, jilibka boqortooyada u ah lafta weyn ee Habar Garxajis. Aabbihi iyo walaalihiiba waa dad maalqabeenno ah oo Berbera agteeda dega. Sidaa oo ay tahay ayuu dalkiisii wuxuu ka soo cararay markuu toddoba ama siddeed jir midkood ahaa, dabadeedna wuxuu shaqaale ka noqday guri uu leeyahay nin subagga ka ganacsada oo magaalada Mukha²³ deggan. Ka dib Cadan ayuu iskii uga shaqaysan jiray, dabadeedna meheraddiisii wuxuu ku dhammaystay shaqada booliiska. Waa nin dheer oo qalfoof nool ah, sida Soomaalidu u badantahay. Garbihiisu dhegeha ayay la simanyihiin, feerahiisu waxay u taagtaaganyihiin sidii maammi²⁴, wajiggiisa xataa hal rodol oo hilib ah laguma arko, qaabkiisuna wuxuu u egyahay sidii shimbir weyd ah. Waxa aannu ugu yeernaa Guuleed Dheere, isaguna wuxuu ku jawaabaa, “dheeraani waa door, kul ay geedahana tahay”. Waa geesi holac ah, maxaa yeelay khatar ayuu afka isaga shubaa libiqsi la’aan. Iimihisu waa tabardarro iyo xaruurinimo solansiisa in ay jar ka tuurto, faraha oo gariira, koobta oo uu jajabiyo, iyo rasaasta oo uu dayaco. Intaa waxaa u weheliya gaajo, harraad iyo dhaxan midna uma adkaysan karo.

Kan saddeexaadi waa Cabdi Abokor, isaguna Garxajis ayuu ka dhashay. Waa qof cilmi wardigiisa iyo xariifnimadiisa darteed aannu ugu yeerno Wadaad “Yawmul Qiyaame”²⁵. Waa nin qiyaas ahaan afartan jir ah, da’diisa se aad ugu duq ah, indho khayaano oo yaryar godgodan ah iskuna dhow leh, san qaroofan, gar yar, sunniyo soo foocsan, ilko feerfeeran²⁶ iyo muuqaal bar yaraan xiga oo dherarka dhabarka uun ilqabato ku leh. Tallaabaqaadkiisu waa dhuukis sidii mukulaasha la moodo, wuxuuna muujiyaa dhoollacadeyn xumaan maaggane ah. Kani salaad wajiga ma dhigo. Sidoo kale, wax ma qoro waxna ma akhriyo, laakiin Qur’aanka waxuu ka yaqaan jus ama laba uu Raatibka akhriskooda ku dheeraysto subixii iyo galabtii²⁷.

Marka lagu biiriyo kayd Xadiisyo bowsi ah oo uu yaqaan, wuxuu sidaa ku sheegtaa darajada Wadaad. Afkiisa waxaa saarsaaran oraahihii maadda lahaa ee Abu Zayd Al-Hilaali [Abu Zeid ibn Rizq Al-Hilaali]²⁸ iyo Xumayd Ibn Mansuur²⁹, hadalnaqsigiisuna waa argagaxisada rag ka fiigo oo kale. Aabbihi waagiisii hore wuxuu ahaa maalqabeen markab leh, laakiin markii

²³ Magaalo xeebta Badda Cas ee Yamaneed saaran oo nooc bunka kuwa ugu wanaagsan ah oo isla magacaa leh caan ku ah. –*Tarjume*

²⁴ Qalfoofkii ka haray maydadkii faraacinadii hore ee reer Masar. – *Tarjume*.

²⁵ Cabdi waa Cabdullaahi la soo gaabiyay, Abokor waa Abubakar la qalloociyay. “Yawmul Qiyaamaha” waxaa loola jeedaa fasakhanka ku dhacaya diinta Muslimka xilliga dunidu dhammaanayso. – *Burton*.

²⁶ Tilmaantani Soomalida dhexdeeda kuma yara, waxayna u haystaan in ay tahay calaamad dabci kululayl. – *Burton*

²⁷ Muslimku waa in uu marka hore akhriyaa ducooyinka Faralka ah ama kuwa Qur’aanka lagu amray, labaad waa kuwa sunnada ama dhaqankii Nabiga [n.n.k], saddexaadna waa Naafilada ama kuwa dheeraadka ah. Raatibka ama kuwa qofku iskii u laasinto waa kuwa ugu dambeeya dhammaantood, Wadaadkayagiise wuu ugu hormariyay, maxaa yeelay wuxuu ku luuqayn karaa isaga oo baqalkiisa fuushan dadkuna ay maqlayaan. – *Burton*

²⁸ Hoggaamiyihii qabiilka Carbeed ee Banuu Hilaal u hoggaamiyay inay qabsadaan oo ku fidaan carriga Magrib ee Afrikada Waqooyi. – *Tarjume*

²⁹ Laba caaqillo gabayahanno casriya ah oo Yaman laga yaqaan ahaa. –*Burton*.

Cabdi iyo wiil kale lagu jirrabay ayaa maalkii oo dhammi dhaafay, wiilashiisiina ka kala tageen. Hadda wuxuu gebi ahaan ku tiirsanyahay sadaqada ugaaska Saylac. Cabdi “Yawmul Qiyaame” xoolo door ah ayuu ku falaqsayray dalmarka dhul fog iyo mid dhowba, Harar ilaa Kutch³⁰. Meel walba oo uu tago ardaalnimo xad-dhaaf ah ayuu ku kacay. Waa weheliye wanaagsan, naftiisana wuxuu u xakameeyaa sida nin edeb badan uu ka yahay xagga Bariga. Marka aan degdegsannahay wuxuu na tusaaleeyaa “ Samir waa sad janno, degdega waa naar”. Markii si qallafsan loola hadlo wuxuu yiraahdaa, “Wadne bir iyo rasaasi goysay daawo waa loo helaa, dhaawaca carrabku gaystose weligii ma biskoodo”. Haddii mir badar ahi garka nagaga dhegto wuxuu yiraahdaa isagoo dhoolacaddeynaya “ Beerta ugaar baa daaqaysa”, annaguna waxaan ugu jawaabnaa “ Shanta ayaan ku ugaaran doonnaa”. Isaga oo wanaaggaas leh ayaan haddana ka gaabsaday ilaa uu igu qalqaaliyay barasaabka Zeylac oo ii sheegay in sidii wiil yar oo kale looga warqabo. Waxaa u weheliya ayaa la yiri in uu xog dawladeed u qaadi doono mid ka mid ugaasyada oo aad looga dambeeyo, kuwaasoo waddankaan aan joogno aan xogta warqad loogu qorin. Waxaan u arkaa in uu shaaciroole la jeclaysto yahay, cabbaynta beebabka tubaakada iyo cabbiddoodana uu ku xeldheeryahay.

Intaa wixii ka soo hara, waa nin ‘hawshiisu yartahay hadalkiisuna badanyahay’. Dabamaryayn aan dhammaad lahayn, fulaynimo iyo xoolo uusan lahayn hororsigood waxaa u dheer carrab baas lagu mannaaystay.

Cadceeddii arooryaad ayaa nagu soo baxday oo inta na diirisay caadka nooga rogtay Mayuum iyo Sabaax, kuwa ku xeraysan xayndaabka iridda wayn leh ee Laxaha³¹ ka hooseeya. Muddo yar dabadeed waxaa noo muuqday carrigii Cajamta (dalkii Barbariyiinta)³², sida Soomaalidu dhulkooda ku magacawdo.

Carro hurdi hoose oo fidsan ah, lama dagaan cawadiisu aad u cukantahay, Ciise degganyahay, oo carri cawaan ku habboon ah. Sidaa ayuu noogu muuqday dhulkii Awdal. Duhurkii markii ay tahay ayaannu aragnay Ra’s Al-bi’r – qarka uu ku dhammaado banka Tajorra oo ku foorara halka ay dhacdo Badda Banaatiin³³ ee deggan. Maalinkii markay tahay waxaan taagannaa balbalo oo harkeeda sigaar ku cabnaa annaga oo si caloolxaarnaan leh u sheekaysanayna, cimmiladu wax qumman kama kulula xagaaga badaha Ingiriiska. Shaqaalihii doonnidu waxay isku dayeen inay tukadaan ha se ahaatee si sahlan loogu ma sujuudi karin markab dushi. Islaamkana, sida Cumar ay la tahay, maba loogu talagelin ummad badmaaxyo ah salaad. Warka yaanan kugu badine, qorraxdii waynayd ee gaduudnayd aayar ayay ugu libidhay qar daah cir buluug ahi xeeray gadaashi. Waa halka ay ku taal tuulada Tojorra ee gubadka ah aan se wali gamaarin. Dhinaca ayaan dhulka dhignay iyada oo iftiinkii maalintu muuqdo oo isku qancinnay in aan indhaha is gelinno neecawda dhexdhexaadka ah aan se lagu gam’i karin.

³⁰ Magaalo Hindiya ku taal. – *Tarjume*

³¹ Baab al-Mandab ayuu magacaabay Xumayd halka ay falagga kaga taal darteed. Jabal Mayuum Afrika ayuu ku yaal, Jabal Zubaah ama Mucayin oo lagu qaddariyo in uu yahay meel uu ku xabaalanyahay waligii waynaa ee Sheekh Saciid wuxuu ku yaal Carabiya. – *Burton*

Pleiades waa cutubka xiddigaha ah ee Soomaalidu u taqaan *Laxaha*. – *Tarjume*

³² ‘Cajam sida saxda waxaa laga wadaa dhammaan dadyawga aan Carabta ahayn. Masar iyo Aasiyada Dhexe waxaa hadda lagu keli yeelaa Beershiyiinta. Galbeedka iyo Badda Cas waxaa mar walba loo adeegsadaa tilmaanta carriga Soomaalida. Halkaa ayuu Bruce ka soo xigtay magacii Giriigga iyo Laatiinka ee xeebta Azamiya, De Sacy na [Antoine Isaac de Sacy (Baron Silvestre)] uu ka soo qaatay erayga ‘Ajan’ oo khariidadahayaga ugu astaysan gobollada gudaha jira ee Geeska Afrika. Sidaa ayaa marka Afrika la joogo Al-Shaam oo sida saxda ah laga wado Dimishiq iyo Siiriya loo yaqaan Al-Xijaas. – *Burton*.

³³ Baxr al-Banaatiin, Gacanka Tajorra. – *Burton*

Subaxii Oktoobar 31 ahayd, waxaan soo galnay kooriga Saylac oo ay dhib badan ka mutaan doomaha degaanku. Waa ka gudubnay. Dhanka midig waxaa dhaca jasiiradda hoose ee Maasha oo laga xukumo “Magaalada ka Ganacsata addoonta” ee Tojorra, dhanka midigna laba jaamood oo carratuur badeed ah laguna kala magacaabo Ceebaad iyo Sacaada Diin. Labadaa meelood ayaa xilliga kulaylaha ah Saylac ka gurataa kummannaan ukumaha xidixiito-badeedda oo aad loo jecelyahay. Duhurkii ayay noo muuqatay meeshaan u soconnay. Saylac waa uun iska marso Afrikaan oo caadi ah. Waa dhuuban dhul ciid madow oo qubbi bulug tiqa ahi ka sarreeyo, iliqabatuna tahay asal bulugga ugu mugdisan.

Dhismayaasha oo fallarajabis lehi kor ayay dhulka uga kacsanyihiin. Ka dib markii warbixin xun la iga soo siiyay, aad ayaan ugu farxay muuqaalka guryaha nuuradda cad leh iyo minnaaradaha ka taagtaagan saf guryo bunnii ah dhinacyadana ay ka yaallaan qalcado goobaaban. Sidii aan aayar uga dusedusaynay jamallada ayay nagu soo baxady marso. Shiraaca ayaan u rognay, shaqaalihiina waxay u hoobteen in ay war hugun leh geeyaan.

Saaxiibtinnimadii u dhexaysay Amiirka Harar iyo barasaabka Saylac waa kala go’day. Jidka loo maro Ciise Soomaali waxaa xiray qurgooyo loo geystay Mascuud, addoon uu aad u jeclaa Sharma’arke oo uu soo korsaday³⁴. Amiirka Harar dhammaan soogalootiga wuu ka cayrshay magaalada, falxumo lagu kacay darteed. Intaa waxa sii dheer, furuq ayaa faro kulul ku haya degaanka oo beeralayda Gaalladu³⁵ [Oromada] wax u gala iyo wax ka soo baxa midna ma oggola. Waxaa ii farxad ah in aan xoogaa ka fikiray, gacaliye L[umsdenoow], xilqaadka uu leeyahay adeegsiga erayga “waa yeeli doonaa.” Waxaa kaliya ee ii soo baxayna waa ku laabqabowsiga in “ciriiri walba fudeyd ka dambeeyo.” Doonni huuri ka weyni Saylac ma ag mari karto. Markaan mar iyo laba hardinnay jamalladii ayaa waxaa nala qummanaatay doontayada Sahalah ah ee wanaagsanna u door bidnay in aan barroosinka u dhigno.

Weheliyeyaashaydu waxay igu tirtirsiiyeen in aan labbisto. Aniga, beebkaygii iyo alaabooyinkii kale ee lagamamaarmaanka ahaa ayay laash na soo saareen. Wixii aan biyaha soo dhex jiirnaba xeebta ayay soo qotomiyeen. Ugu dambayntii, Baab al-Saaxil – Albaabka Badujeedka ah ee Waqooyi markay joogaan ayay waxay gudagaleen in ay isku mardaadiyaan geesinnimada toobab nadiif ah iyo toorreeyo dhaadheer oo docaha ugu xiran. Nin walbaa gaashaankiisii cududda bidix ayuu ka lulay, gacanta midigna ku qabsaday waran iyo hooto. Albaabka waranle dheer oo madoow ayaa nagu soo dhoweeyay ”haye! U gudba barasaabka”, dabadeedna dad ayaa soo xoomay, si ay u arkaan galtida. Iyada oo uu na kaxaynayoo waardihihi ayaannu, waddooyin lagu ma magacaabi karee, wadiiqooyin boor leh ka dalidhacyaynnay magaalo Carbeedda duqowday. Waxaan ku rafaadnay xoon dadweyne af-

³⁴ Sidii Mascuud lagu dilay xaal Afrikaannimo ayay ku bannaannayd. Safarada addoomaha laga keeno Xabashiya ee Tojorra u socda badanaa waxaa wehelin jiray Reer Guullane, laf qabiilka wayn ee Ciise ka tirsan, faa’iidada jidka laga helana iyaga isku koobay. Markii loo soojeediyay in ay tolkooda guud faa’iidada la qaybsadaan ayay diideen, dabadeedna qabiilooyinkii kale ayaa kacdoomy waa ku beegan Agoosto 1854 oo jidkii gooyay. Safar wayn oo laba rac oo midkiiba ilaa 300 oo addoon yahay u kala socda ayaa jidka marayay. Ciisihii ayaa qaybtii koowaad weeraray oo ooryihii iyo addoomihi dhaddig kaxaystay, kuwaa oo ay ruuxiiba toban doollar ku iibsheen, si cawaannimo lehna u jarjareen tiro ilaa 100 wiil kor u dhaafsiisan. Dhacdadaa waxay keentay in jidka Tojorra si joogto ah u xirmo. Reer Guullanihii waxay caro ku dileen Mascuud oo si nabad ah dhulka ku marayay, maxaa yeelay Ina Xandun, abbaankiisii wuxuu ku ka mid ahaa kooxdii raaciyadooda weerartay. Isaga oo wax iibsanaya ayay lama filaan ugu soo baxeen oo dhabarka ka midiyeyeen intii aanu haleelin in uu is difaaco. – *Burton*

³⁵ Magacan oo loo adeegsado qawmiyadda Oromada ma wanaagsana in loogu yeero. Magaca saxda ah oo habbooni waa Oromo. –*Tarjume*

kala-hays ka soo haray oo na daawanaya. Ugu dambayntii waxaannu soo galnay irid caws ah, sidaana is aragnay annaga oo barasaabkii haleelnay.

Sharma'arke Cadan ayaan kula kulmay, halkaa oo si adag looga la soo dardaarmay badbaadadayda. Dabeecaddu waa tabtii ganacsade Muslim ah oo, si ay ahaataba, naga doonaya in aan sidii dad qalaad ugu muuqanno. Isbarid uu sii hormarshay afhayeenkayaga Xammaali ayaa ku xigtay soo geliddayadii. Sharma'arke wuxuu ku noolaa qol aan sidaa u qurxoonanayn, isaga oo cariish ama, aan iraaqdee, mooro door biday, halka ay Nubaabta Hindiyada Ingiriisku u door bidaan bangalooyinka dadabta laalaadda leh oo kale. Derbiyadu waa nuurad, sagxadduna waa dhejis guryihiisa laba fookhleyaasha ah oo dhammi. Dhulku wuxuu ahaa qoyaana aan nasiino lahayn, gidaarrada dhiska ah qaarkoodna waxaa ku safan jiimbaarro lagu goglay joodariyo iyo barkimo xariir ah. Waa wax u dhaxeeya diifaan [jiimbaar Hindi] iyo kursi gaarifaras. Waxyaalaha sharaxaadda u ahi waxay ahaayeen kaliya dhawr shay oo hub iyo kuul qurux badan oo iridda ka lulatay.

Kursigii ugu wanaagsanaa ayaa la i fariisiiyay. Midigta waxaa fariistay barasaabkii iyo Xammaali, iyada oo uu xagga hoose ee qolka fariistay Maxammad Sharma'arke, malaakha dhaxalka xukunka u leh. Dadka intiisii kale kuraas, ama aan iraaqdee, gambarro si nooc ah loo sameeyay ayay farfariisteen. Ma jiraan wax ka caajis badan kulankan oo kale. Beebabka iyo qaxwaha halkan laga ma yaqaan, waxay ku baddashaanna ma haystaan³⁶. Barasaabka Saylac, Xaaji Sharma'arke Cali Saalax, waa nin qiime leh. Lix iyo toban ayuu marka abtirsiiyaha la raaco ka tirsadaa Isxaaq, Xadramigii karaamaysnaa ee ay ka soo farcameen lafaha waaweyn ee Garxajis iyo Awal [Habar Awal]. Cadawgiisu farac xaqiran in uu ka soo jeedo ayay ku tilmaamaan, midabfurnaantiisuna waxay u dhowdahay in sida la sheego aabbihii Saalax uu addoon Xabasheed ahaa. Waagiisii hore naakhuude deegaanka u dhashay ayuu ahaa, dabadeedna wuxuu is gaarsiiyey derajada ah in uu tolkii ugaas u noqdo³⁷, gacan ba Ingiriiska ha ka helee. Taariikh sii horreysay, May 25, 1825, ayuu Kabtan Bangold oo markaa noo fadhiyay Mukha, shahaado iyo abaalmarin ka siiyay dhaawac xun oo ka soo gaaray waran garabka bidix laga la haleelay isaga oo badbaadinaya nolosha badmaaxyo Ingiriis ah³⁸. Dabadeed Bombay ayuu aaday, halkaas oo tixgelin lagu la dhaqmi jiray. Abbaarihii 15 sano ka hor ayuu kala wareegay Sayid Maxammad Al-Barr xilka barasaabka Saylac iyo inta ku tiirsan ee hoos tagta xukunka Baashaha Cusmaaniyiinta Carabiyada Galbeed. Xaaji Sharma'arke yaraantiisii geesi ayuu ahaa. Wax ma akhriyi karin waxna ma qori karin, ha se ahaatee, afar waran ayuu goobta dagaalka la geli jiray, seefgooyadiisunu caan bay ahayd. Waa nin ilaa lixdameeyo jira, ugu yaraanna hal mitir iyo siddeetan iyo laba xubnood dherer jeeda oo addimo waaweyn iyo lafo culculus leh. Xooggiisa waxaa qariya qamiiska uu gashado.

³⁶ Saylac gudaheeda maqaaxi bunka laga cabbo oo qur ahi kuma taal. Soomaalida reer magaalaha ahi dan badan uma galaan cabbitaankan Carbeed, sababta reer miyigu uga fogaadaanna lagu eedi mayo. 'Haddii aannu qaxwe mar cabno, haddana waa u baahanaynaa, dabadeed xaggee ka helaynaa?' ayay yiraahdaan. Xabashida Kiristaanka ahina, si ay Muslimiinta isaga soocaan, sida loo badinayo, qaxwe iyo tobaakaba waa diidaan.

Dhanka kale, Gaalladu waaba cunaan, jafalka oo la tumay ayaa subag lagu darsadaa. – *Burton*

³⁷ Ma ahan ugaasnimada Habar Garxajis ee la kala dhaxlo oo jifo gooni ahi leedahay. – *Burton*

³⁸ Sida soo socota ayuu u yiil nuqulka dukumiintigu: 'Shahaadadaan oo uu weheliyo Labbis Sharafeed, waxa uu uqaybsanaha Siyaadda Britishka u fadhiya Mukha guddoonsiiyay Naakhuude Sharma'arke Cali [Saalax], maragkacaa oo u taagan ka abaalmarinata ficilkiisii dadnimo ee geesinnimada lahaa ee Dekedda Berbera, xeebta Afrika, April 10, 1825, uu ku badbaadiyay nafta Kabtan William Lingard, sarkaalkii ugu sarreeyay Markabkii Mary Anne, markii markabkaa ay weerareen oo ay bililiqaysteen dadka degaanku. Sidaa awgeed, Naakhuudahaa la xusay waxaa si adag loola socodsiiyay in ay ka warqabaan xafiisyada Yurubiyaanku guud ahaan, gaar ahaan wuxuu codsigu ku socdaa dhammaan ragga Ingiriiska ah ee xeebahaa booqanaya'. – *Burton*

Madaxa iyo shaaribadaba wuxuu u xiirtaa sida Shaaficiyada lagu yaqaan. Gar waynoo cillaaman oo labada harreed u jooga ayuu leeyahay.

Dhaqtar indhood oo uu Cadan u aaday ayuu il ku beelay, midda kalana hadda da' ayay la caddaatay. Labiskiisu waa sida Carabta, mar walbana wuxuu sitaa waran kaale af ballaaran ah oo samaydiisu qalin ka samaysanyahay. Da'diisa marka loo eego, waa nin xooggan, firfircoon, feejigan, oo mar walba fursad qaali ah gaadaya. Isaga oo lug kula jira qabriga ayuusan wax kale ku taamin in uu Berbera iyo Harar qabsado mooyaane – taas oo qabsashada ilaha badeed ka sokow xukunkiisa dhakhso u gaarsiisaynaysa ilaa carriga Xabasha.

Qorshayaashiisa markaad dhegaysato waxaad u malaynaysaa in ay ka soo fuleen maskax dhallinyaranimada meesheedii ugu wanaagsanayd joogta. Xataa wuxuu oggolyahay in uu ka ganacsiga dadka oo si weyn looga faa'iido u cadaadiyo, si ay qorsheyaashaasi ugu fulaan³⁹. Muddo saacad barkeed ah markaan la joogay ayuu Xaaji Sharma'arke jidadka Saylac i sii mariyay oo i geeyay guri guryihiisa waaweyn ka mid ah oo darbigiisu dhoobo nuurad dhalaalaysa la marshay yahay. Dabaqa dhulka xiga waa sidii makhsin oo kale, raso sanduuqyo ah, miisaanno iyo dad wax iibsanaaya ayaa ka buuxa. Hal jaranjaro oo foorarta markii hoos la aado, waxaa ku yaal qol dhuuban oo daahyo ilayska ka celiya leh. Sagxaddiisu waa ciid la jageeyay, agab guri waa ka dayacanyahay, fiidmeerrana⁴⁰ afka ayay ka hayaan. Qolal saddex ah oo yaryar ayaa la siman, xagga korena balakoon wixii aan dhedo iyo dhaxan ka baqahayni seexdaan ayuu ku leeyahay. Qol ayaa si hagar la'aan ah la iigu diyaariyay, dhulka dermo ayaa lagu goglay, barkimo darbiga ku tiirtiirsanna jiimbaar dangiigsi ayay u muuqdeen. Aniga waxaa la ii dhigay kursi roogag Beershiya laga keenay la saaray, xariir qurux badan iyo barkimo saatiin ahna lagu gedaamay. Xaajigu si xarrago leh ayuu noo fariisiyay, wuxuuna ku adkaystay, inkasta oo aan ka diiday, in uu isagu dhulka fariisto aniga oo kursiga sare ku fadhiya. Markii u casho noo dalbay ayuu ka garaabay in safarku daal badanyahay oo naga tegay, si aan u seexanno. Codadkii Islaamka ee aadka loo yiqiin ayaa maskaxdayda ku soo maaxday. Waa codka macaane mu'addinka ee dawan habeen la yeersho oo u dhigma khushuuca iyo quruxda uusan jirin. Masjidka deriska ahna Aammiin iyo 'Allaahu Akbarta' oorgan walba ka sarreysa ayaa dhegtayda ka yeeray. Digniinta habeen ee magaalada waxaa laga yeeriyaa durbaan iridda koofureed saacaddu markay tahay todobada habeenimo. Haddana durbaanka labaad oo tobanka habeenimo la garaaco ayaa u diga aabbayaasha in ay tahay waqtigii hoyashada, tuugta iyo kuwa xodxodashada ku ballamayna waa u baaqii xilliga ciqaabta. Habeenka waxaa lagu soo dhoweeyaa heeso, ciyaaro iyo xaflado aroos. Meeshan dadka degaanku uma baahna in ay rukhsad u qaataan suugaantooda. Hummaagyo dad

³⁹ Intii aan Saylac joogay, tiro yar oo addoomo ah ayaa dibadda laga soo iibsaday, iyada oo ay ugu wacantahay waddada oo la xiray. Waayihii hore suuqu si fiican ayuu u cammirnaa. Tirada sanadkii loo dhoofiyo Mukha, Xudayda, Jidda iyo Berbera waxay u dhaxsaa 600 ilaa 1000 ruux. Xaajigu qofkiiba wuxuu canshuur ka qaadan jiray hal "Qarshi" oo dahab ah, ama qiyaas ahaan doollarka afar-meeloodoo saddexdi. – *Burton*

⁴⁰ 'Fiidmeer', waa magaca Soomaaliga ah ee *bat*. Xayawaannadaa yaryar guryaha laga ma jafo, maxaa yeelay dakhsga iyo kaneecada oo ibtilada dhulka Soomaaliyeed ah ayay ka dhawraan. Dakhsgu kaymaha tii tii xoolo joogaan ba waa ka buuxaa, isaga oo dudad ahna socotada ayuu ku degaa. Dabaylaha Maansuunka ka hor qaniinyadoodu waa xanuun badantahay, gaar ahaan qaniinyada nooca yaryar ee cagaaran. Waxaa kale oo jira nooc guduudan oo la yiraahdo 'Dukhsi cas', oo suntiisu, sida dadku qabo, ay hunqaaco keento. Nooca dambe, oo ku badan Golis iyo silsiladda kuraha dhulka Berberaad xilliga qaboobaha, wax dhib ah ma leh. Qaniinyada kaneecadu, sida isla dadku qabo, waxay keentaa qandho daran. Ciraanayskani, sida ay u badantahay, wuxuu ka soo jeedaa dhabta ah in kaneecada qandhooyinku ay isku mar kacaan. – *Burton*. [[Haddii si kale loo dhigo, Soomaalidu waxay ogaadeen xiriirka ka dhaxeeya kaneecada iyo qandhada wax badan ka hor intii aan Yurub laga ogaan dhammaadkii qarnigii 19^{aad}. Quninin-tu in ay malaariyada daawo u tahay axaa la ogaay ilaa 1700 C.D., laakiin doorka ay ka qaadata kaneecadu lama ogaan ilaa laba qarni ka dib].] – *Gordon Waterfield*.

humbulan oo wada aammusan ah ayaa luuqyada magaalada is daba marayay. Qooraansi daaqad furnayd ka dib, waan seexday, aniga oo mar kale dareemaya sidii aan gurigaygii hurdo.

Tarjumo & Tifaftir Boodhari Warsame

Email: Bodhari.warsame@gmail.com

Boodhari waa qoraa tarjumay ama gacanta ku haya [buuggaag badan](#) oo qiimo taariikheed ku leh Soomaaliya. Waxa uuna si joogto ah qoraaladiisa ugu soo ban dhigaa degelka WardheerNews.